

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF TURKEY'S RELATIONS WITH AFRICAN COUNTRIES

Dilrabo Sadikova

Master's student

Tashkent State University of Oriental Studies

Tashkent, Uzbekistan

ABOUT ARTICLE

Key words: Turkish foreign policy, Eastern Mediterranean, North Africa, Egypt, Libya, Tunisia, Morocco, Algeria, Three Kites concept, Neo-Usmonism, Bipolar system, Recep Tayyip Erdoğan.

Received: 11.05.23

Accepted: 13.05.23

Published: 15.05.23

Abstract: In this research work, Turkey's policy towards Eastern Mediterranean and African countries is discussed from the perspective of realism. The short-term and long-term strategies of the Republic of Turkey on the continent and the results expected from them were analyzed analytically.

TURKIYANING AFRIKA DAVLATLARI BILAN MUNOSABATLARINING RIVOJLANISH XUSUSIYATLARI

Dilrabo Sadikova

Magistratura talabasi

Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti

Toshkent, O'zbekiston

MAQOLA HAQIDA

Kalit so'zlar: Turkiya tashqi siyosati, Sharqiy O'rta Yer dengizi, Shimoliy Afrika, Misr, Liviya, Tunis, Marokash, Jazoir, Uch Kit konsepsiyasi, Neousmonizm, Bipolyar tizim, Rejep Tayyip Erdog'an.

Annotatsiya: Ushbu tadqiqot ishida Turkiyaning Sharqiy O'rtayer dengizi va Afrika davlatlariga nisbatan siyosati o'zaro munosabatlarning rivojlanish xususiyatlari realizm nuqtai nazaridan muhokama qilinadi. Turkiya Respublikasining qit'ada olib borayotgan yaqin va uzoq muddatli strategiyalari hamda ulardan kutilayotgan natijalar tahliliy tadqiq etildi.

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ ОТНОШЕНИЙ ТУРЦИИ СО СТРАНАМИ АФРИКИ

Дильрабо Садыкова

студент магистратуры

Ташкентский государственный университет востоковедения

Ташкент, Узбекистан

О СТАТЬЕ

Ключевые слова: Внешняя политика Турции, Восточное Средиземноморье, Северная Африка, Египет, Ливия, Тунис, Марокко, Алжир, концепция трех коршунов, неоусмонизм, биполярная система, Реджеп Тайип Эрдоган.

Аннотация: В данной исследовательской работе политика Турции в отношении стран Восточного Средиземноморья и Африки обсуждается с точки зрения реализма. Аналитически проанализированы краткосрочная и долгосрочная стратегии Турецкой Республики на континенте и ожидаемые от них результаты.

KIRISH

Ikki qutbli tizimning qulashi bilan xalqaro munoasabatlarda dunyoning ko'plab mamlakatlarining tashqi siyosiy strategiyalarida sezilarli, ba'zan radikal o'zgarishlar yuz berdi. Bu mamlakatlardan biri tashqi va ichki imkoniyatlar ochilgan Turkiya bo'lib, dunyo kuvh markaziga aylanish uchun kuchli odimli siyosat olib bormoqda.

XX asrning 50-yillarida Turkiya tashqi siyosatidagi Afrika yo'nalishi uzoq vaqt davomida Anqaraning ustuvor yo'nalishlaridan biri bo'lmagan. Faqat 1998-yilda turk diplomatlari "Afrika uchun harakatlar rejasi"ni ishlab chiqdilar, ammo uni muntazam ravishda amalga oshirish to'rt yil o'tgach, Turkiyada hozirgi hukmron Adolat va taraqqiyot partiyasi hokimiyat tepasiga kelganida boshlanadi[1].

2002 yildan beri Turkiyaning Afrikadagi elchixonalari soni 12 tadan 52 taga ko'paydi. 2002-2020 yillar davomida Turkiyaning qit'a bilan savdo hajmi, Turkiya Davlat statistika xizmati ma'lumotlariga ko'ra, 4,3 milliard dollardan qariyb 22 milliard dollarga oshdi. Turkiya rahbari Rajap Tayyip Erdog'an 27 Afrika mamlakatiga shu jumladan, ulardan ba'zilari qayta-qayta Senegal, Somali, Jazoir va Janubiy Afrika tashrif buyurdi.

Afrika bilan aloqalar Turkiya tashqi siyosat strategiyasida o'zgarishsiz rivojlantirish yo'nalishi bo'lib qolmoqda. Turkiya Afrika qit'asining rivojlantirish orqali dunyodagi yetakchi pozitsiyalariga chiqa olish imkoniyatlarini juda katta umid qilishadi. Afrikaliklar esa Anqara umidlarga e'tibor qaratdi va XXI asrda iqtisodiy o'sish kutilganday bo'lishi yangi imkoniyatlar berishiga ishonadi [2].

ASOSIY QISM

Sharq va G'arb tadqiqotchilari hamda mutaxassislarining o'rganilayotgan mavzusi bo'yicha yozilgan adabiyotlarida muammoning u yoki bu jihatlarini ochib beriladi. Jumladan, Afrika davlatlarida yuz berayotgan inqirozlar masalasi bo'yicha tadqiqot olib borgan turk olimi Abdulgani Bo'zkurtning "Türkiye'nin Libya olaylarında izlediği politikayı realizmin insan doğası, güç ve ahlak tanımları üzerinden açıklamak" maqolasi Turkiya-Afrika munosabatlarini o'rganishda muhim manba. Bundan tashqari taniqli siyosatchi Ahmet Davuto'g'luning ko'plab asarlari va maqolalarini alohida qayd etish lozim. Afrika davlatlarining inqirozining kelib chiqish

sabablari va ularning nazariy asoslari, Turkiya va Afrika munosabatlarining zamonaviy jihatlari hamda uning Shimoliy Afrika va O'rtayer Dengizi geosiyosiy jarayonlariga ta'siri va ushbu muammoni hal etish masalalari haqida atroflicha tahliliy ma'lumotlarni beradi. G'arb tadqiqodchilaridan Maykl Tanchum, Nael M. Shama, Matteo Capassolarning maqolalari e'tiborga molik. Turkiyaning Shimoliy Afrika siyosiy beqarorlikni hal etishdagi ishtiroki va mintaqaning geosiyosiy ahamiyatini o'rganishda mahalliy tadqiqodchilar M.Muhammadsidiqov, Sh.Yovqochev, D.Madaminova, Y.Azimovlarning ilmiy maqolalari alohida o'rin egallaydi. Maqolada yozish davomida qiyosiy-siyosiy, kontent va event tahlil usullaridan foydalanildi.

Turkiyaning Liviya inqirozida ishtirokini tahlil qilish uchun uning Yaqin Sharq va Shimoliy Afrikaga nisbatan siyosatining umumiy tarixiy ildizlarini ko'rib chiqish muhim. XVII-XIX asrlarda Shimoliy Afrika mamlakatlari Usmonli imperiyasi davriga borib taqaladi. Shimoliy Afrika davlatlari usmonli davlati davrida tashqi siyosiy masalalarda turk davlati orqali amalga oshirgan. Bundan tashqari, Shimoliy Afrika mintaqasi Usmonli qurollari kuchlari va harbiy dengiz kuchlari uchun muhim strategik hudud sanalgan.

2005 yilda birinchi marta Turkiyada Afrika yili deb e'lon qilindi. Afrikaning siyosiy faoliyati, mamlakat rahbariyati bunda quyidagi vazifalarni shakllantirdi:

- Turkiyaning tashqi siyosat ambitsiyalari uchun yangi platforma yaratish-
- Afrika qit'asining barcha geosiyosiy foydalanishdagi uzoq muddatli imkoniyatlar yaratish;
- Afrikaga yetakchi asosiy hamkori sifatida kirish va bozorda o'z o'rnini egallash
- Afrika mamlakatlarida energetika, tog'-kon sanoati va ularni joriy etish
- Jahon bozoriga aylantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish
- Turkiya iqtisodiyotining Islomiy sektori, barqaror biznes rivojlanishini ta'minlash [3].

2017 yilda kichik Afrika mamlakatining prezidenti Sape Verde Xorxe Karlos Fonseca: "men kelajak Osiyoga tegishli ekanligiga rozi emasman, aksincha, XXI asr Afrika asri deb o'ylayman. Keyingi 50 yil davomida qit'a uchun juda istiqbolli kelajakni ko'rmoqdaman, chunki u juda katta tabiiy resurslar, inson potentsial va yaxshi hayotga intilayotgan yoshlar bilan bog'liq. Hammasi faqat afrikaliklarga bog'liq bo'ladi. Keng ko'lamlı rejalarini amalga oshirish uchun xorijiy xamkorlikni oshirishga e'tibor qaratiladi" [4].

2020 yil oktabr oyida Prezident R.Erdog'an "turklar va afrikaliklar, abadiy sherik bo'lishi taqdir qilingan" degan iborani ishlatishi rasmiy Anqaraning Afrika siyosatini yaqqol namoyon qildi. U Turkiyaning Afrika bilan savdo hajmini ikki baravar oshirishni va kelgusi yillarda uni 50 milliard dollarga yetkazishni maqsad qilib qo'ydi, bu uning Yevropa Ittifoqi bilan hozirgi savdosining uchdan bir qismidir. Ushbu maqsadga erishish juda realdir, chunki bugungi kunda Turkiyaning Afrikaga eksporti turli xil mahsulotlar – metallurgiya, kimyo va oziq-ovqatdan tortib

qurilish materiallari, to'qimachilik va tamakigacha. O'z navbatida, Turkiya Afrikadan qishloq xo'jaligi mahsulotlari, mineral xom ashyo va terini import qiladi

Afrika mamlakatlari hukmron siyosiy kuchlarning pozitsiyalari va ularning tarafdorlari bilan aloqalarni mustahkamlash uchun 2008 yilda Istanbulda birinchi turk-Afrika hamkorlik sammiti, 2014 yilning kuzida Malaboda (Ekvatorial Gvineya) ikkinchi turk-Afrika hamkorlik sammiti bo'lib o'tdi. Ushbu Sammit muhim barqaror rivojlanish uchun hamkorlik va integrasiya ishonchni mustahkamlash sari qadam bo'ldi.

Katta investisiyalar Afrika bozorlarida Turkiya kapitalining mustahkamlanishiga yordam beradi. Misol uchun, Hurriet Daily Yangiliklar ko'ra, Turkiya \$2,5 milliard sarmoya bilan Efiopiya iqtisodiyotida Xitoydan keyin ikkinchi investor hisoblanadi. 2015-yilning o'zida qurilish kompaniyasi "Yapı merkez" Habashistonlik Awash Veldia temir yo'l qurish uchun, \$1 mlrd.dan ortiq katta shartnomami qo'lga kiritdi [5].

Yirik davlat loyihalariga konsentrasiya Afrikaning Sahroi Kabiridagi (Sahroi Kabir viloyati) turk biznesining o'ziga xos xususiyatlaridan biridir. Shunday qilib, Turkiyaning sarmoyalari tufayli Senegalda 50 ming tomoshabinga mo'ljallangan yirik Olimpiya suzish havzasi va 2022 yilda ushbu mamlakatda bo'lib o'tgan to'rtinchi yozgi o'smirlar Olimpiya o'yinlari uchun mehmonxona qurilishi amalga oshirdi. Turkiya Somalidagi eng yirik xorijiy harbiy inshoot va Jibutidagi katta masjidni (50 ming kishiga mo'ljallangan) qurish uchun taxminan 6 million dollar sarfladi. Turkiya kompaniyalari Mali, Gana, Madagaskar va boshqa yirik loyihalarda elektr stantsiyalarini qurish uchun javobgardir.

Anqara ulkan iqtisodiy loyihalar bilan bir qatorda Afrika mintaqasining siyosiy hayotida ham jiddiy ishtirok etmoqda. Turkiyada Afrikaga bag'ishlangan forumlar va konferentsiyalar o'tkaziladi. Nigeriyaning 8 yilda Turkiya tashabbusi bilan tashkil etilgan Islomiy Sakkizlik (D-1997) ga a'zoligi yutuq deb hisoblanishi kerak. Xalqaro miqyosda Turkiya muntazam ravishda Afrikaning muammolarini ham, alohida Afrika mamlakatlari muammolarini ham ko'taradi [6].

Masalan, 1998 yildan beri fuqarolar urushi to'xtamagan Somali davlati Afrikadagi Turkiya siyosatining asosiy ob'ektlaridan biriga aylandi. Erdog'an 20 yil ichida bu mamlakatga tashrif buyurgan birinchi xorijiy lider edi. 2011 yildagi tashrifi chog'ida o'sha paytdagi Bosh vazir shunday degan edi: "bu yerda sodir bo'layotgan fojia sivilizasiya va zamonaviy qadriyatlar uchun sinovdir". Xavfsizlik holati sezilarli darajada yaxshilanganidan so'ng, Turkiya Sharqiy Afrikadagi ushbu mamlakatda o'z elchixonasini ochgan birinchi davlat bo'ldi. Turk havo yo'llari XXI asrda poytaxt Mogadishuga muntazam reyslarni yo'lga qo'ygan birinchi xalqaro tijorat aviakompaniyasi bo'ldi [7].

Turkiya ko'magida Somalida yo'llar, maktablar va shifoxonalar qurildi, Somali talabalarini o'qitish uchun stipendiyalar ajratildi. 2011 yildan beri Anqara ushbu mamlakatga 1 milliard

dollardan ortiq gumanitar yordam ajratdi . Bundan tashqari, Somalida harbiy bazaga ega bo'lgan Turkiya Somali armiyasini tiklashda ishtirok etdi, 10 mingdan ortiq mahalliy askar va ofitserlarni o'qitdi va qurol-yarog' yetkazib beradi. Mutaxassislarning fikricha, Turkiya yordami Somalini amalda dunyo xaritasiga kiritdi va mamlakatga tinch hayot olib keldi. Bu fikrni Inenyu universiteti Afrika tadqiqotlari markazi direktori Ismoil Soylemez baham ko'radi. Bi-bi-siga bergan intervyusida u o'z mamlakatining maqsadi Afrikada tinchlik va barqarorlikni o'rnatish ekanligini aytdi. "Turkiya neokolonialistlarning qit'ani iqtisodiy jihatdan qaram qilishga urinishlariga qarshi. Biz Afrikaning muammolari bilan shug'ullanadigan afrikaliklarning tarafdorimiz. Buning uchun Turkiya ushbu mamlakatlar bilan teng, biznes va savdo aloqalarini o'rnatmoqda", [8].

Buyuk Britaniyaning Loughborough universitetida Turkiya tashqi siyosatini o'rganayotgan Ali Bilgichning so'zlariga ko'ra, Anqara Afrikada ijobiy imidjga ega bo'ldi. "Somaliliklar bilan turklar haqida gaplashsangiz, ular sizga aka-uka va opa-singil ekanliklarini aytishadi. Va turklar bu erda ular uchun emas, balki o'z manfaatlarini uchun emas" [9].

Ispaniyaning Navarra universiteti siyosiy eksperti Maykl Tanchumning fikricha, sobiq frantsuz koloniyalari Turkiyada Frantsiyaning muqobil ko'rmoqda. Uning so'zlariga ko'ra, mintaqa mamlakatlari yangi frantsuz yoki Xitoy mustamlakasi sifatida savdo qilishni xohlamaydilar, chunki ayni vaqtda Turkiya ularga uchinchi variantni taklif qiladi. Anqara mohirona foydalanadigan afzalliklarga ega, deydi ekspert [10].

Sharqiy O'rtaer dengizi va Liviyada Turkiya va Fransiya o'rtasidagi qarama-qarshilik ilgari tropik Afrikaga ta'sir ko'rsatdi. 2009 yilda, keyin Turkiya tashqi ishlar vaziri Ahmet Davutog'lu: "Qaysi Afrika mamlakatiga borishidan qati nazar Fransiya Prezidenti Sarkozi boshini ko'tarib, Turkiya bayrog'ini ko'rish kerak". Anqara aholisi asosan musulmon bo'lgan G'arbiy Afrikada ancha yillardan beri kuchli frantsuz ta'siri yuq qilishga kirishdi. Agar Fransiya bu mamlakatlar bilan mustamlaka o'tmishi bilan bog'langan bo'lsa, unda Turkiya munosabatlarni noldan qurishga imkon beradigan diniy birlikdir [11].

Oksford universiteti professori ekspert Emre Chalishkan Amerika ovozi bilan intervyuda: "Anqaraning ustuvor yo'nalishi G'arbiy Afrikada strategik mavjudlikni o'rnatish ekanligini aytdi. "Turkiya Mali bilan hamkorlik qilmoqda. Avvalroq Turkiya Nigeriya bilan mudofaa shartnomasini imzoladi. Turkiya kompaniyalari, shuningdek, Turkiya va Fransiya o'rtasidagi raqobatni kuchaytiradigan frantsuz firmalari tomonidan boshqariladigan Afrika bozorlariga ham e'tibor qaratmoqda".

Afrikaning Sahroi Kabirda Turkiyaning mavjudligini mustahkamlanishi yumshoq kuch bilan bog'liq. Afrikadagi turk yumshoq kuchi deyarli barcha gumanitar sohalarni qamrab olgan tobora kuchli vositaga aylanmoqda. Ushbu siyosatning boshida madaniy va ijtimoiy loyihalarni amalga oshiradigan TIKa tashkiloti (Turkiya hamkorlik va muvofiqlashtirish agentligi) turadi;

qurolli mojarolar va tabiiy ofatlardan zarar ko'rgan mamlakatlarga gumanitar yordam ko'rsatadigan IHH jamg'armasi; maorif ta'lim jamg'armasi; turk tili va madaniyatini ommalashtiradigan "Yunus Emre instituti", Turkiyaning eng yirik "Qizil yarim oy" gumanitar tashkilot va "Anadolu" axborot agentligi kiradi [12].

Xayriya tashkilotlari Nigeriyada klinikalar, Gana, Benin, Somalidagi tibbiyot markazlari (oyiga 6 ming bemor va 100 jarrohlik operatsiyalari uchun mo'ljallangan yirik markaz) qurdi. Turkiyaning tibbiyotni rivojlantirishdagi ulkan loyihasi Sudanda 500 kishiga mo'ljallangan o'quv va tadqiqot klinikasiga aylandi. Turkiyalik shifokorlar yuz minglab afrikaliklarni tekshirdilar va o'nlab katarakt operatsiyalarini o'tkazdilar. Turklar yordamida aholi ehtiyojlari uchun suv quduqlari burg'ulandi, ma'muriy binolar rekonstruksiya qilindi, kasalxonalarning maktablari va bolalar bog'chalari barpo etildi, masjidlar rekonstruksiya qilindi va qurildi. Koronavirus pandemiyasiga qarshi kurashish uchun Anqara Afrikaning 3,5 mamlakatiga biologik xavflardan himoya qilish uchun 45 millionga yaqin niqob va tibbiy kostyum, 160 000 Covid-19 sinov to'plamini yubordi [13].

Turkiya tashqi ishlar vazirining o'rinbosari Yavuz Selim Kuran, "The Africa Reporter" uchun nash etgan maqolasida Turkiyaning "Afrika siyosati haqidagi qarashlarini barqaror va insonga yo'naltirilgan" deb ta'riflagan. "2005 yildan beri diplomatiyamiz iqtisodiy va gumanitar jihatdan ko'p tomonlama yondashuvdan foydalanmoqda. Uning samaradorligi tufayli siyosiy, savdo, madaniy va xavfsizlik aloqalarimiz sezilarli darajada oshdi. Turkiyaning Afrika taraqqiyot bankidagi ishtiroki, Afrika Ittifoqi bilan strategik hamkorligimiz va yuqori darajadagi o'zaro tashriflar xalqlarimiz o'rtasidagi aloqalarni o'rnatishda muhim rol o'ynadi. Turkiyada 42 ta elchixona bor, ammo biz Afrikaning barcha 54 mamlakatida diplomatik vakolatxonalarni ochishni maqsad qilib qo'ydik", - dedi vazir o'rinbosari [14].

XULOSA

Yuqoridagilardan shuni xulosa qilish mumkinki, Turkiyaning nafaqat eski mustamlakalari sanalgan Shimoliy Afrika davlatlari qolaversa butun qit'a mamlakatlariga ta'sir o'tkazish va mustahkam o'rnatish uchun konsepsiyalar ishlab chiqqanligi va hozirgi vaqtda bu juda yaxshi samara berayotganligini ko'rishimiz mumkin. Turkiya Afrika bilan "umumiy taqdirlar va vazifalar" tezisidan keng foydalanmoqda va buni amalga oshirishda ta'sirning "yumshoq kuch" usulidan keng foydalanmoqda. Yevropa davlatlari va boshqa yetakchi kuchlar qit'ada kuchli iqtisodiy va siyosiy resurslarga ega bo'lsada, afrikaliklarning qalbini samimiylilik, birodarlik va birdamlikka asoslangan Turkiya ishonchli tarzda qo'lga kiritayotganligi tobora haqiqatga aylanib bormoqda. Turkiyaning bu kabi tashqi siyosiy faolligini, mamlakatni mintaqaviy kuchdan global kuch markaziga aylantirishga bo'lgan harkat deb izohlash to'g'ri bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI

1. Как Турция завоевывает сердца в Африке. <https://www.trtrussian.com/mnenie/kak-turciya-zavoevyvaet-serdca-v-afrike-5058787>.
2. Свистунова И.А. Турция и ее африканская дилемма // Новое восточное обозрение, 2014. Режим доступа: <http://ru.journal-neo.org/2014/12/17/rus-turtsiya-i-eeafrikanskaya-dilemma>
3. Колесникова М.А. Турция и Африка: некоторые аспекты взаимодействия // Вестник Кыргызско - Российского Славянского университета. - 2020. Т. 20. № 3. - С. 179-183
4. Костелянец С.В. Турция и Африка: сотрудничество развивается // Азия и Африка сегодня. – 2012. – № 10.
5. <https://www.trtrussian.com/mnenie/kak-turciya-zavoevyvaet-serdca-v-afrike-5058787>.
6. Ягья В.С., Колесникова М.А. «Три кита» турецкой политики в Африке // *Сравнительная политика*. – 2018. – № 1. – С. 37-59. DOI: 10.18611/2221-3279-2018-9-1-37-59
7. Мосаки Н.З. Турция и Африка // Азия и Африка сегодня. – 2010. – № 6. – С. 9-23.
8. Свистунова И.А. Региональная политика Турции: стратегия в отношении стран Африки // Проблемы национальной стратегии. 2018. № 4 (49). С. 67–80.
9. Шпаковская М.А., Барнашов О.В. Концепция неоосманизма как инструмент «мягкой силы» внешней политики Турции // Азия и Африка сегодня. 2018. № 2. С. 30-36.
10. Tarık Oğuzlu. Turkish Foreign Policy in a Changing World Order// Antalya: Bilim University. Journal of foreign policy and peace. Vol 9, No 1, 19 October 2018
11. Колесникова М.А. Внешняя политика Турецкой Республики В Африке автореферат дисс. на соиск. степени канд. пол. наук. – М.2020. – С. 21.
12. Akıllı E., Çelenk B. TİKA's Soft Power: Nation Branding in Turkish Foreign Policy // *Insight Turkey*. 2019. Vol. 21. No. 3. P. 135-151.
13. Свистунова И.А. Об отношениях Турции с Нигерией // Институт Ближнего Востока, 2011. <http://www.iimes.ru/?p=12087>
14. Костелянец С.В. Политика Турции на африканском направлении: новые тенденции в выборе партнеров